

AHMET YESEVİ'DE HÜRRİYET KAVRAMI

Dr. M. Askeri KÜÇÜKKAYA•

Özet

Hürriyet; insanın vazgeçemediği bir olgudur. Tasavvufi hürriyet ise, Allah'ı bulma ve her konuda teslim olma makamıdır.

Ahmet Yesevi, hürriyeti tasavvufi ve dünyevî manada değerlendirmiştir.

Anahtar kelimeler: hürriyet, inanç, ahlak, zulüm, adalet, Allah'a teslim olma.

Abstract

Freedom is an indispensable phenomenon for humanbeing. Mystical freedom, on the other hand, is the position (magam) of reaching to Allah.

Ahmad Yasawi, focused on the importance legal side of the freedom and of mystical freedom as well.

Key Words: Freedom, belief, ethics, injustice, justice, submission to Allah.

Giriş

Hürriyet, insanla ilgili değerlerin başında gelir. İnsan şahsiyetinin gelişmesinde olduğu kadar, manen tatmininde de büyük rol oynar. Çünkü “Hakikat, ancak ruhun hürlüğü içinde ve hürriyet vasıtasıyla gelişir.”¹

Hürriyet kavramı, iki manada ele alınmıştır. Biri tasavvufi hürriyet anlayışı, diğeri de günümüzde sosyal hayatta uygulama alanı bulan liberal hürriyet anlayışı. Buna göre “ Hürriyet; hükümet kuvvet ve faaliyetlerinin yanı başında yer alan, hususî ve ferdî hayat sahasında vatandaşın maddi ve manevi varlığına ve benliğine sahip olması, şahsının efendisi, fikir ve kanaatlerinin mâlikî kalıp endişesizce hareket etmesi ve rahatça nefes alma hakkıdır.”² şeklinde ifade edilmiştir.. Bu anlam hürriyetin siyasi anlamdaki tarifidir.

Hürriyetin başlangıcı, ilk insanın hayatı ile başlar. İlk insan ve ilk toplumun ihtiyaç duyduğu hak ve özgürlüklerin günümüz dünyasındaki hak ve özgürlüklere kıyasla kısıtlı bir alana hitap ettiğini söylemek güçtür. Çünkü, hürriyet bir meşale gibidir. Meşale bir insanı aydınlattığı gibi, kalabalık bir cemaati de aydınlatabilir. Hürriyet, ateş ile kıyaslanırsa, bir guruba lazım olan aydınlık ve ısı bir şahsa da gerekir.

Tasavvufî manadaki hürriyet, insanın hiçbir kayıt ve aracıya önem vermeden direkt olarak kendini Allah’a teslim etmesidir. Onun rızası dairesinde hareket etmesi, dünya ve içindeki bütün varlıkların esaretinden kurtulmasıdır.

Buna göre; kulun, bütün yaratıkların köleliğinden kurtulması ve maddi herhangi bir gücün ona tesir etmemesidir. Sağlam ve sıhhatli bir hürriyetin işareti olarak, eşya arasında herhangi bir fark görme halinin kalpten silinmesi ve maddi

¹ Walter Hamel, “*Din ve Vicdan Hürriyeti*”, Yeni Asya Yay. İst. 1973.s. 49.

² A. Fuat Başgil, “*Demokrasi Yolunda*”, İst. 1961.s. 104.

varlıkların eşit bir hale gelmesidir.¹ Hürriyet, “ Allah’a kulluğu gerçekleştirmenin nihai noktasına işaret eden bir kavramdır. İnsanı, varlıklardan hiç bir şeyin yönlendirmemesi demektir. Allah’a gerçek manada kul olan ancak hür olabilir.”² İlahi sevgiyi bulmanın en üst makamı olan hürriyet, “ kulluk bağlarından kurtularak sermedî genişliğe ulaşmaktır.”³ şeklinde ifade edilmiştir.

Tasavvuf düşüncesinin temelinde özgürlük ve hürriyet vardır. Bu husus, tasavvufî hayatın her yönüne yansır. İrşad aşamasında, müridin tefekküre dalmasına ön ayak olacak telkinlerde bulunulur. Akla kapı açılır, ihtiyar elden bırakılmaz. Hiçbir şekilde zorla bilgi ve virdler telkin edilmez. Bilgiyi öğrenmek özgür iradeye bağlıdır. Örneğin, Bektaşilerin, “ seni sana teslim ettik” sözlerinde bu anlayış yatar. Bu doktrine göre, muhib, mürid özgür bir şekilde tasavvufî eğitimi alır.⁴

AHMET YESEVİ’NİN HÜRRİYET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mutasavvıfların üzerinde durdukları hürriyet anlayışının temel noktası; dünyevî menfaat ve uhrevî karşılık da dahil olmak üzere kulun yaratılmışlara ait hiçbir şeyin boyunduruğu (ve esareti) altında bulunmaması, sadece tek (ferd olan Allah) için olması, dünyada hemen verilecek bir mala, hasıl olacak bir arzuya, uzun vadeli bir isteğe, talebe, kasda, ihtiyaca ve hazza kul olmaması keyfiyetidir.⁵

¹ Kuşeyri, “*Risale*”, s. 218-219.

² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, “*el-Lüma*” Trcc. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay. İst. 1996.s. 364.

³ Ebu'l-Alâ Afifî, “*Tasavvuf, İslamda Manevi Hayat*” Trc.Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yay. İst. 1996.s. 212.

⁴ Temren, Belkıs, *Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1995.s. 86-87.

⁵ Kuşeyrî, Kuşeyri Risalesi, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay.s. 317.

Hürriyet hakkında Ebu Ali Dakkâk: Dünyada dünyaya karşı hür olan ahirette de ona karşı hür olur. Bir kimse, dünyaya girerken dünyaya karşı hür olursa, ahirette de ona karşı hür olur. Bil ki, hakiki hürriyet kullukta kemâl halidir. Allah Tealâ'ya karşı ubudiyette sadık olursan, başkalarına köle olma boyunduruğundan kurtularak hürriyete kavuşursun 1 şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Ahmed Yesevi, hürriyet kavramını hem tasavvufî hem de insan hakları açısından ele almıştır. Yesevi; hürriyeti, insanın her şeyin kulluğundan kurtulup yalnızca Allah'ın kulluğuna girme olarak vasıflandırır. Ona göre, gerçek hürriyet insanın sadece Allah'a teslimiyetindedir. İnsan, Allah'a teslim olduktan sonra hür olma makamına ulaşabilir. Allah'a ulaşılacak makamları geçinceye kadar, insanın hürriyete kavuştuğu söylenemez. Yesevi'ye göre, insanın gerçek hürriyeti bulabilmesi, her şeyi reddetmesi ve yalnızca Allah'ı istemesiyle mümkündür.² Yesevi'ye göre, ilahi aşk makamı geçildikten sonra, hürriyet elde edilebilir. Bu makamda ise, Allah'ın yüceliği ve büyüklüğü karşısında toprak olma ve her emrine razı olmak vardır. Çünkü, hürriyet rızadan sonra gelir.

Işk bâbın Mevlam açğaç manga tegdi
Tofrak kılıp hazır bol dip boynum eğdi
Bârân-sıfat melâmatnı okı tegdi
Peykân alıp yürek bağrım teştım mına.

Aşk kapısını Mevla'm açtı, bana değdi;
Toprak edip, "hazır ol" deyip boynumu eğdi.
Yağmur gibi suçlamanın oku değdi;

¹ A.g.e.,s.316-317.

² Ahmed Yesevi, "*Divan-ı Hikmetten Seçmeler*" Haz. K. Eraslan, I, 22.s. 63.

Temren alıp yürek bağrımı deldim işte. 1

Ahmed Yesevi’de esas gaye insanın Allah’ı bulması ve muhabbeti içinde gerçek kimliğine erişmesidir. Bu makama ulaşmayan, hiç bir şeyin esaretinden kurtulamaz. Gerçek hürriyet, Allah’ın verdiklerine razı olma ve bu rıza makamının esareti altında yaşamaktır. Hiç bir kaygı ve endişe çekmeden Allah’ın kulluğuna razı olmaktır. Bunun için, hürriyetin istendiği salt insan nefsi dahi feda edilmelidir ki, gerçek hürriyete kavuşmak mümkün olabilsin. Yesevi, kendi nefsini feda ettiği anda yüksek makam olan hürriyeti bulduğunu söyler. Bu makamla ne dünya ne de ahiret kaygısı zerre kadar düşünülmez.

Cândân keçip yalguz haknı cânga koştım
Andan songra deryâ bolup tolup taştım
Lâ-mekânı seyr etiben makâm aştım
Dünyâ ukbân yüz ming talâk koydum mına.

Candan geçip bir Allah’ı cana kattım;
Ondan sonra nehir olup, dolup taştım;
Lâ-mekânı seyr edip yüksek makama geçtim;
Dünya ve ahireti yüz bin kez boşadım işte. 2

Ahmed Yesevi, insanın âlem-i ervâhtan beri, Allah’a teslimiyette bulunmaya söz verdiğini söyler. Hürriyetini, iradesini Allah’a ram etmeden yaşamamanın, Allah’ın dışındaki

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, I. vr.6a.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, X, vr.21a.

bütün varlıkların esareti altında yaşamaya razı olma manasını taşıdığına inanır. Eşyanın kuşatmışlığından kurtulma ve ruhun özgür olmasını sağlayan teslimiyet şuuru ile hürriyet fikrine yaklaştığını ifade eden Yesevi, dünya hayatına bunun için geldiğine inanır. Yemek, içmek ve keyif sürmekle görevlendirilmeyen insanın, bu görevi üstlenmesi ile hürriyetinden ödün verdiğini söyler.

Gerçek hürriyet, Allah'ı tanımak ve ona yönelmektir. Bu yönelişte, ruhun huzuru ve vicdanın da özgürlüğü bulunur. Allah'a yaklaşma ve erişme uğrunda her türlü meşakkate göğüs germe gereklidir. Çünkü hürriyet büyük bir nimet ve ruhun cennetidir. İnsan, ruhuna hürlüğü ve özgürlüğünü tattırmazsa, geçici ve aldatıcı güzelliklerle paslanmasına yol açar. Ruh hürriyeti de ruhun Yaratana karşı teslimiyette bulunmakla elde edilebilir. Peygamber sevgisi'nden dolayı altmış üç yaşından sonra, geri kalan ömrünü yeraltında geçirmekle, zannedilen şekliyle serbest yaşama fikrine ters bir anlayışla hareket etmesi de gerçek hürriyetin her şeyden uzaklaşma ile olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Sizni bizni hak yarattı ta'at için
Ey bu'l-acab yimek içmek râhat için
Kalû belâ didi rûhum mihnet için
Edhem bolup yer astığa kirdim mına.

Sizi, bizi Hak yarattı ona uymak için;
Ey acaip insan, rahat ve yemek içmek için;
“Kalû belâ” dedi ruhum mihnet için;
Edhem olup yer altına girdim işte. 1

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, VII, vr.15b.

Ahmed Yesevi, hürriyet konusunda, sosyal hayattaki gelişmelerin getirdiği zorlukları ve hürriyeti kısıtlayan zulümleri de dile getirerek, hürriyeti yeni baştan anlama ve yorumlama melekesini kazandırmaya çalışmıştır. Yesevi, insan haklarından olan yaşama hakkını gasb etmeye çalışan zalimlerin karşısında mücadele yapmış bir kişidir. İnsanın hür ve bağımsız olarak istediği şekilde yaşaması, düşüncesini serbestçe dile getirmesi Yesevi'nin üzerinde durduğu en önemli husustur. Hürriyeti kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunanlara karşı, amansız bir mücadele içine giren Yesevi, bu düşüncede olanların sadece kendi hakimiyetlerini düşündüklerinden muhatablarına söz hakkı tanımadıkları, gerçekleri de kabul etmediklerini söyler. Yesevi, insan hürriyeti üzerinde söz sahibi olanların yalnızca kendi menfaatlerini istediklerinden, başkalarının muhtaç olmalarından yararlandıklarından, merhametsiz oldukları görüşündedir. İnsan sevgisi ve şefkatten yoksun olanlara bu sözleri söylerken, hürriyet adına ne kadar kahramanca mücadele ettiği de anlaşılır.

Nâdânlarğa ıssız söz u hayf hikmet
Adammen dip bilin bağlap kâni himmet
Dünyâ üçün bir biriğa kılmas şefkat
Zâlımlerğe esîr bolup öldüm mına.

Cahiller için söz faydasız, yazık hikmete,
“İnsanım ben diyerek işe girişen, gayret nerede ?
Dünya için birbirine şefkat göstermezler;
Zalimlere esir olup öldüm işte. 1

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin. IX, vr.19b.

Ahmet Yesevi, değişik şekilde zulme maruz kalan insanları sorgular. O'na göre, zulme sebebiyet verecek yollar kapatılmadan, zulüm engellenemez. İnsanın, zulme müstahak olmadan zulme uğramayacağını ifade eder.

İnsan kendi hak ve hürriyetini savunmazsa, sorumluluğu altında bulunduğu iyi niyetli kişilerin de bazen, haksız uygulamalarına maruz kalabilir.

Kötülüklerin iyiliğe galebe çaldığı, menfi düşüncelerin müsbet fikirlerden üstün görüldüğü ortamlarda, meydana gelen bazı nahoş hareketler, sadece fikir sahiplerini değil, orada bulunan herkesi kapsar. Zulme maruz kalındığında, hürriyet meşalesini yakmayan kişilerin bulunduğu ortamlarda haklı ve haksızların beraberce etkilenmesi gibi.

Zâlımlara had ne bolğay bizde günah
Dervişlerni hulkı murdar ötmes du'a
Ol sebeden padşah kılur bizge cefâ
Ayat hadis ma'nasından aydım mına.

Zalimlerin haddi deęil bizde günah;
Dervişlerin huyu kötü, tesir etmez dua;
O yüzden padişah eder bize cefa;
Ayet ve hadis mânâsından söz ettim işte. 1

Ahmet Yesevi, zalimlerin zulüm yapmalarının sebebini, kulun sağlam ve temiz bir niyetle Allah'a yönelmemesi, yakarmaması ve yardım dilememesine bağlar. Zalimin şerrinden ve zulmün kötülüklerinden kurtulmak, Allah'a yalvarmak ve

¹ Ahmed Yesevi, "*Divan-ı Hikmet*" E. Esin, vr.19b.

yardımlarını istemekle mümkündür.

Sanga cezâ yaratkanğa yalbarmading
Allâh diben tünler turup ingrenmedin
Hakikatdan sözler aytım işitmeding
Zâlımlarını elgin uzun kıldım mına.

Sana ceza, Yaradan'a yalvarmadın,
Allah diyerek geceleri inlemedin;
Hakikatten ben söz ettim işitmedin;
Zalimlerin elini uzattım ben işte. 1

Bu dörtlükte Ahmet Yesevi, insanların zulmüne maruz kalmamak için yalnız Allah'a kulluk yapılmasının gerektiğine işaret eder. Hiçbir korku, Allah korkusundan daha önde olmamalıdır.

Zalimlerin yapmış olduklarından dolayı şikayette bulunanlar için Yesevi; esas zalimin, Allah'ın nimetlerine şükür görevini yerine getirmeyenlerin olduğunu söyler. Zira, böylelerine nimet verildiği halde, başkalarına infak etmeyip sadece kendilerini düşünmeleri, söyledikleriyle yaptıklarının birbirine zıt olduğundan dolayı sözlerinin tesir etmeyeceği muhakkaktır. Yesevi, bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

Zâlımlarını şikve kılma zâlım özüng
Hûyung riyâ te'sir kılmas halka sözüng
Dünyâ malın tola berdim toymas közüng
Hârıslarını siccîn içre saldım mına.

¹ Ahmed Yesevi, "*Divan-ı Hikmet*" E. Esin, IX, vr. 20a.

Zalimlerden şikayet etme zalim sensin;
İkiyüzlüsün, tesir etmez halka sözün;
Dünya malını bol bol verdim, doymaz gözün;
Hırslıları Siccîn içine saldım işte. 1

Ahmed Yesevi'nin hikmetlerindeki inceliği ve ifade etmek istediği manayı anlayamayanlar ise, yanlış bir telakkiye düşerek Yesevi'nin, teslimiyetçi bir karakter çizdiğini söylemişlerdir. Bunun gerçekte hiç bir alakasının olmadığı, hikmetlerinde anlaşılmaktadır. Zulme razı olmadığını, zalimlere işledikleri zulümlerinden dolayı, karşı gelen sözleri sarfetmesi bunu teyid etmektedir. Aksine Yesevi, insanları zulme karşı düşünce birliği ile bilemiş ve hürriyetlerini muhafaza metodunu da bildirmiştir. Bu metod Allah'a her yönüyle bağlanma ve dünyaya aldanmama metodudur:

Ey bî-habar hakka köngül yügürtmeding
Dünyâ harâm andân köngül savutmadıng
Nefsdan keçip Allah sarı tolğanmadıng
Bu nefis üçün zâr u hayrân boldum mına.

Ey habersiz, Hakk'a ilgi göstermedin;
Dünya haram, sen ona yüz çevirmedin;
Nefsi bırakıp, Tanrı'ya doğru dönmedin;
Bu nefis uğruna çaresiz ve şaşkın kaldım işte. 2

¹ Ahmed Yesevi, "*Divan-ı Hikmet*", E. Esin, IX, vr.20b.

² Ahmed Yesevi, "*Divan-ı Hikmet*", E. Esin, IX vr.20b.

Tasavvufi manadaki hürriyet anlayışını kavrayamayanlar Yesevi'nin hürriyet düşüncesi konusunda yanlış içine düşmüşlerdir. Örneğin, Özbek filologu Rustamov ve Özbek edebiyatçısı Möminova Ahmed Yeseviyi; “ reaksiyoner feodal taifenin dünya görüşünü ifade etmiş, din sebebiyle terk-i dünya anlayışını gütmüş mazlum halkı zalimlere tabi olmaya çağırılmış bir tarikatın savunucusu” 1 olarak lanse etmişlerdir. Halbuki Yesevi'nin hürriyet anlayışı bunlar ve bunlar gibilerin düşündüklerinden apayrı bir çizgidedir. Yesevi, siyasal anlamda hürriyet konusunu ele alırken, tasavvufi manada merkezileştirmiştir. Yesevi'nin temel anlayışında sevgi ve şefkat hakim olduğundan, terör ve kan dökme eylemine kökten karşıdır. Bu düşüncede olanlar, hürriyeti elde etmenin yalnızca silahlı mücadele ile mümkün olduğunu sanmışlardır. Böyle bir hareket de zulmün ta kendisi olduğu gibi, başkalarının hürriyetlerini de ortadan kaldırmaktır. Ahmed Yesevi ise, ne zulüm etmeyi ne de zulme uğramayı istemeyen bir görüşle hürriyet fikrini dile getirmiştir.

Ahmed Yesevi, hürriyetin muhafazası konusunda yapılacak mücadele hakkında önemli bir strateji belirlemiştir. Bu strateji ise, yerinde yapılacak mukavemetten sonra işin sonucunun Allah'a havale edilmesidir. Hangi iş Allah'a havale edilirse, muhakkak ki, o kuşkusuz yerine gelecektir. Zulümden kurtuluş için Allah en büyük yardımcıdır. Allah'ın zulüm karşısında Müslümanları kollayışı ise, kesin zaferdir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim de : “ ...Size yakın zamanda zafer verecektir.”² buyurulmuştur. Yesevi, zalimlerin zulmü karşısında hayat hakkını kaybeden insanın yapacağı nihai şeyin, Allah'a yalvarması ve yardım istemesidir. Bütün sebepler yerine getirildikten sonra, rahmet-i ilahiyeye sığınarak içten yapılan tazarru ile, neticenin elde edileceğine inanır. “ Zalimin zulmü varsa mazlumun da Allah'ı vardır” atasözündeki ifadeye uygun

¹ Abdulla Orinov, “*Ahmed Yesevi Hikmetleri*”, Haz. İbrahim Hakkulov s. 21.

² Fetih (48) 27.

anlamda görüş belirtir. Yine “ Zalimin zulmû var, topu var, güllesi varsa; Hakk’ın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır” darb-ı meselesinde aynı hakikat dile getirilmiştir.

Yesevi, insanı Allah’a sığınıp, yapılan niyaz ile zulümden kurtulması mümkün olmazsa, suçu kendisinde aramasını ister. İnsanlara boyun eğip, emirlerine teslim olmanın hem insanlığa hem de inanca aykırı olduğunu kesin dille açıklar. Teslimiyetin sadece Allah için olmasının gerektiğini ifade eder:

Zâlım eger cefâ kılsa Allah digil
Elging açıp du’a kılıp boyun sunğıl
Hak dâdıngğa yetmes bolsa gile kılğıl
Hakdan iştip bu sözlerni aydım mına.

Zalim eğer cefa ederse “Allah” de sen.
Elini açıp dua edip teslim ol sen;
Tanrı imdadına yetişmezse dertlen;
Tanrı’dan iştip bu sözleri söyledim işte. 1

Sonuç

Hürriyet, insanın kesin olarak vazgeçemeyeceği kavramlardandır. Hürriyetin olmadığı yerde, gerçek anlamda hayattan bahsetmek mümkün değildir. Esaretin, zulmün, haksızlığın hüküm sürdüğü ortamda insanın yaşaması ölü bir cenaze ile eşdeğerdir.

Hürriyetin olmadığı yerde, insanlık adına ne kadar güzellikler varsa, hepsi körelmeye, yok olmaya mahkumdur.

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, IX, vr.19b.

Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet'inde, hürriyetin korunması, kollanması ve gereğinin yapılmasını ifade eder. Zulme maruz kalmamak için, zalim olmamanın yollarını gösterir.

Tasavvufi manadaki hürriyet konusunda, insanın bütün hal ve hareketlerini Allah'a havale etmesini öngörür. Maddi istek ve arzuların esiri olan birisinin, gerçek manada ruh hürriyetine kavuşamayacağını altını çizer.

Yesevi'ye göre hakiki hürriyet; gerçek kulluk ve Allah'ın rızasını talepte gizlidir.

BİBLİYOGRAFYA

AFİFİ, Ebu'l Ala, Tasavvuf, Terc. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İst. 1996.

BAŞGİL, A. Fuat, Demokrasi Yolunda, İst, 1961.

HAMEL, Walter, Din ve Vicdan Hürriyeti, Trc. Servet Armağan, Yeni Asya Yay. İst, 1973.

KUŞEYRİ, Kuşeyri Risalesi, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İst.

ORİNOV, Abdulla, “ Ahmed Yesevi” Ahmed Yesevi, Divân-ı Hikmet (Hikmetler) Haz. İbrahim Hakkulov, Taşkent Gafir Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent. 1991.

TEMREN, Belkıs, Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

TUSİ, Ebu Nasr Serrâc, el-Lüma, Terc. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay. İst. 1996.

YESEVİ, Ahmed. Divân-ı Hikmet, Emel Esin Nüshası, Tek-Esin Vakfı (Müze No: 55)

YESEVİ, Ahmed, Divân-ı Hikmet, Emel Esin Nüshası, Haz. Yusuf Azmun, Tek-Esin, Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yay. İst. 1994.

YESEVİ, Ahmed. Divân-ı Hikmet (Hikmetler) Haz. İbrahim Hakkulov, Çeviren, Erhan Sezai Toplu, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. İst. 1995.

YESEVİ, Ahmed, Divân-ı Hikmet, Haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.

YESEVİ, Ahmed. Divân-ı Hikmetten Seçmeler, Haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1983.